

ยุทธธรรมเชิงสมานฉันท์: การจัดการความขัดแย้ง เพื่อสร้างความยุติธรรมของชุมชนพหุวัฒนธรรม จังหวัดนครศรีธรรมราช

นิธิตา สิริพงศ์ทักษิณ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำ ภาควิชาการบริหารรัฐกิจ

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

Prettyair@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการในการจัดการความขัดแย้งเพื่อสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ของชุมชนพหุวัฒนธรรม จังหวัดนครศรีธรรมราช ดำเนินการตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม ตลอดจนการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสนทนากลุ่มกับผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน เจ้าหน้าที่รัฐในพื้นที่และกลุ่มชาวบ้านใน 11 หมู่บ้าน

ผลการวิจัยพบว่า (1) ฐานสำคัญของกระบวนการจัดการความขัดแย้งของชุมชนที่นำมาซึ่งความสมานฉันท์ คือ การสร้างความสงบสุขให้เกิดขึ้นในชุมชน ที่มาของความขัดแย้งส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรของชุมชน ทั้งในเรื่องของการใช้ประโยชน์ที่ดิน การทำประมงและการใช้ทรัพยากรจากป่าพรุ การเห็นความจำเป็นและประโยชน์ร่วมกันในการจัดการปัญหา ทำให้มีการร่วมกันสร้างกติกาชุมชน โดยหยิบยกปัญหามาพูดคุยกันให้ตระหนักรู้ว่าเป็นปัญหาที่ควรแก้ไขหรือป้องกัน (2) รูปแบบและกระบวนการในการจัดการความขัดแย้งเพื่อสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ มีวิธีที่นำมาใช้อย่างผสมผสานกัน ได้แก่ การเจรจาต่อรองโดยอาศัยระบบเครือญาติ การเจรจาไกล่เกลี่ยโดยบุคคลที่เป็นที่เคารพและน่าเชื่อถือ ซึ่งมีทั้งคนเดียวและทำเป็นกลุ่ม หากมีการประทุพติตไปจากกติกาชุมชนก็กำหนดให้มีการชดใช้เยียวยาความเสียหาย บูรณาการให้เกิดการฟื้นฟูสัมพันธ์ภาพและอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของกระบวนการคืนความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ข้อค้นพบดังกล่าวนำเสนอแนะให้ภาครัฐนำเอาความสามารถของชุมชนในการแก้ไขปัญหาและจัดการความขัดแย้งของตนเองในแนวทางเชิงสมานฉันท์มาประยุกต์ใช้ ซึ่งมีข้อดีที่ว่าการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนและเคารพค่านิยมของท้องถิ่น ตลอดจนส่งเสริมให้ชุมชนมีการพัฒนาการจัดการความขัดแย้งในท้องถิ่นให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ ความขัดแย้ง การจัดการความขัดแย้ง ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

Restorative Justice: Managing Conflicts to Empower the Justice of Pru Khuan Kreng Community in Nakhon Si Thammarat Province

Nithita Siripongtugsin

Assistant Professor, Department of Public Administration,
Faculty of Political Science, Ramkhamhaeng University
Prettyair@hotmail.com

Abstract

The objective of this qualitative research is to study models and processes of conflict management in Pru Khuan Kreng Community, Nakhon Si Thammarat Province. The research method based on qualitative data upon primary and secondary sources as well as participative observation, non-participative observation, including in-depth interviews and group discussions with the community leaders, local philosophers, local government officials, and residents of eleven villages.

The study showed that (1) peace – making plans focusing on prevention and resolution based on community culture leading toward social harmony. The causes of most of the conflicts were associated with community resources in the dimensions of land use, fishing, and making use of resources from the Peat Swamp Forest. Therefore, villagers perceived the necessity of shared interests by discussing conflicts to be prevented or resolved. Their opinions helped create community rule. (2) the result from studying models and processes of conflict management revealed that mixed-conflict management methods were used by the community in negotiating through kinship and respected mediators. Local conflict resolution was achieved by individual mediators and groups. Those who break community rules must compensate for damages. The ultimate goal would be integration for better rapport and mutual life. These findings suggested that The Thai public sector might apply lessons from community to resolve conflicts and enable communities to solve their own problems, preserving lifestyles and developing plans for future successful conflict resolution.

Keywords: Conflict, Conflict Management, Restorative Justice

บทนำ

เนื่องจากกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice) เป็นกระบวนการที่สัมพันธ์กับกระบวนการยุติธรรมรูปแบบหนึ่งที่มีลักษณะเด่น คือ เป็นทั้ง “วิธีการแบบสันติวิธี” ในการจัดการความขัดแย้งและการกระทำผิดกฎหมายที่นำไปสู่ “เป้าหมายเชิงสมานฉันท์” ในตัวเอง ทำให้วิธีการในการจัดการความขัดแย้งหรือวิธีการในการแก้ปัญหาอาชญากรรมภายใต้กรอบยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มุ่งเน้นที่ “การฟื้นฟูสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคล” ด้วยการประชุมผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย คือ คู่กรณีความขัดแย้ง ผู้แทนชุมชน เจ้าหน้าที่และอาจมีผู้สนับสนุนของคู่กรณีหรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องด้วยก็ได้ (บัณฑิต โต้ทองดี, 2555: 7) โดยให้ความสำคัญกับการบูรณาการความรู้สึกของคู่กรณีจนนำไปสู่ทางออกที่ดีที่สุดของทั้งสองฝ่าย โดยให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการจัดการความขัดแย้งและสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีให้เกิดขึ้นภายในชุมชนของตน เฉกเช่นชุมชนพรุควนเคื่อง จังหวัดนครศรีธรรมราช ที่มีกระบวนการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในชุมชนโดยใช้หลักจารีตของชุมชนเอง โดยชุมชนพรุควนเคื่องเป็นชุมชนที่มีความหลากหลายด้านพื้นที่ตั้งแต่เป็นพื้นที่ควน สวน นา จนถึงพื้นที่น้ำท่วมขังเกือบตลอดปี ซึ่งเรียกกันทั่วไปว่า “พรุ” แต่มีความเหมือนกันทางวัฒนธรรม จึงเป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีวัฒนธรรมเดียว

คนในพื้นที่ชุมชนพรุควนเคื่องมีการใช้วิถีวัฒนธรรมชุมชนเพื่อเป็นกลไกในการลดความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรในพื้นที่ โดยใช้กติกาของชุมชนในการคลี่คลายปัญหาความขัดแย้งเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรในพื้นที่ ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นเองภายในชุมชนและยอมรับร่วมกัน เช่น การไม่เก็บกระจูดในพื้นที่ของคนอื่นและช่วยกันดูแลมิให้มีการตัดกระจูดและมีให้บุคคลภายนอกชุมชนเข้ามาเก็บเกี่ยวกระจูดในพื้นที่ กติกาการใช้ไม้จากป่าเสม็ดชุมชนที่อนุญาตให้ชาวบ้านในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ได้เฉพาะเท่าที่จำเป็น เป็นต้น

เนื่องจากชุมชนพรุควนเคื่องเป็นชุมชนที่อยู่ในเขต “ป่าพรุควนเคื่อง” ซึ่งตั้งอยู่บริเวณรอยต่อระหว่างลุ่มน้ำปากพองตอนล่างและตอนบนของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา เป็นพรุขนาดใหญ่อันดับสองของภาคใต้ รองจากพรุโต๊ะแดงในจังหวัดนราธิวาส โดยคำว่า “พรุ” มีลักษณะเป็นป่าที่ราบลุ่มน้ำท่วมขังเกือบตลอดปี เป็นแหล่งทรัพยากรที่คนทั้งสองลุ่มน้ำได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันมาตั้งแต่อดีต โดยเป็นแหล่งพันธุ์ปลาและสัตว์น้ำที่สมบูรณ์มานาน ป่าพรุควนเคื่องมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 195,545 ไร่ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของ 3 จังหวัด คือ จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดพัทลุงและจังหวัดสงขลา สำหรับป่าพรุควนเคื่องในพื้นที่ตำบลเคื่อง อำเภอลำดวน จังหวัดนครศรีธรรมราช นับว่าเป็นใจกลางของป่าพรุที่มีพื้นที่ทั้งหมด 110,016 ไร่ (Kreng Subdistrict Administration Organization, 2015 : 2) ชาวบ้านในยุคแรก ๆ ในเขตป่าพรุควนเคื่องจึงประกอบอาชีพสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าพรุ ได้แก่ การตัดไม้เสม็ด การหาของป่า การหาปลาและจับสัตว์น้ำ หลายครัวเรือนที่เข้ามาบุกเบิกพื้นที่ขอบพรุและควนประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ได้แก่ การทำนา ปลูกผัก ปลูกยางพารา ปลูกปาล์มและเลี้ยงสัตว์ นอกจากนี้ยังทำประมงพื้นบ้านโดยเฉพาะการหาปลาซึ่งมีมาตั้งแต่ก่อนที่จะเกิดชุมชนต่าง ๆ อีกทั้งยังเป็นแหล่งวัตถุดิบในการจักสานโดยเฉพาะต้นกระจูดที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นแหล่งที่มาของรายได้ในการเลี้ยงครอบครัวของชาวบ้านในชุมชนป่าพรุควนเคื่องที่คนในชุมชนสามารถเข้าไปถอนได้ แต่

ชาวบ้านที่มาจากนอกพื้นที่ถูกห้ามไม่ให้เข้ามาถอน ซึ่งเป็นกติกาที่ประกาศให้คนภายนอกรับรู้เพราะต้องการสงวนไว้ให้เป็นแหล่งรายได้เฉพาะของคนในพหุวัฒนธรรมเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ป่าพหุวัฒนธรรมจึงมีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนอย่างแยกออกจากกันไม่ได้

นอกจากนี้การเข้าไปแผ้วถางป่าพหุวัฒนธรรมเพื่อยึดครองพื้นที่บางส่วนมาเป็นที่ดินส่วนตัวสำหรับการทำเกษตรเชิงพาณิชย์นับวันยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น เพราะไม่เพียงเป็นการกระทำของคนในท้องถิ่นเท่านั้น แต่มีกลุ่มทุนหรือนักธุรกิจจากภายนอกได้เข้าไปบุกรุกหรือซื้อที่ดินจากชาวบ้านที่แผ้วถางป่าเพื่อปลูกปาล์มน้ำมัน ทำให้ที่ดินบางส่วนถูกเปลี่ยนมือจากชาวบ้านไปเป็นของนายทุนบางรายนอกชุมชน ส่งผลให้รูปแบบการผลิตทางการเกษตรของชาวบ้านในชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไป โดยมีกลุ่มนายทุนเข้ามาครอบครองและทำเกษตรเชิงพาณิชย์มากขึ้น ในขณะที่ชาวบ้านซึ่งอยู่ในพื้นที่เดิมกลับกลายเป็นแรงงานรับจ้างให้กับกลุ่มนายทุนดังกล่าว โดยตำบลเค็งเป็นพื้นที่หนึ่งที่ประสบปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าเสม็ดเพื่อตอบสนองนโยบายรัฐและเกิดการเอารัดเอาเปรียบและไม่เป็นธรรมแก่ชุมชน โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ.2548 พื้นที่ปาล์มน้ำมันขยายตัวอย่างรวดเร็วในพื้นที่พหุวัฒนธรรม และเกิดธุรกิจเกี่ยวกับปาล์มน้ำมันไม่ว่าจะเป็นลานเทพาล์มหรือแปลงจำหน่ายต้นพันธุ์ปาล์มในพื้นที่ที่สำคัญคือ มีการบุกเบิกพื้นที่ป่าพหุเพื่อนำมาปลูกปาล์มน้ำมันจำนวนมาก ทั้งในที่ดินถือครองที่มีเอกสารสิทธิ์และที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ (Khunweechuay, 2012:74) ความขัดแย้งอันเกิดจากปัญหาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นภายในชุมชนพหุวัฒนธรรมเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเมื่อบุคคลหรือกลุ่มคนที่มากกว่าหนึ่งกลุ่มพยายามที่จะครอบครองสิ่งเดียวกัน ต้องการยึดพื้นที่บริเวณเดียวกันจนเกิดข้อพิพาทแนวเขตที่ดิน ดังนั้นการสร้างคามยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ของชุมชนจึงเป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่น่าสนใจเพราะสามารถดำเนินการโดยการลดอำนาจแห่งรัฐและเสริมบทบาทชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการตนเองด้วยกระบวนการยุติธรรมของชุมชน บนฐานของจารีตระบบความเชื่อ ความศรัทธา และความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติ โดยมีข้อตกลงที่เกิดจากการกำหนดขึ้นโดยชุมชนในการไกล่เกลี่ยปัญหาภายในชุมชน เพื่อเสริมสร้างพลังชุมชนให้เข้มแข็ง

จากปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น จึงมีความน่าสนใจในการศึกษาชุมชนพหุวัฒนธรรมว่ามีกระบวนการของการประยุกต์ใช้ระบบจารีตในชุมชนในการแก้ปัญหาความขัดแย้งและสร้างสมานฉันท์อย่างไร เนื่องจากการศึกษาการจัดการความขัดแย้งโดยชุมชนเพื่อสร้างคามยุติธรรมให้กับชุมชนโดยจัดการผ่านระบบคิด กฎเกณฑ์ จารีต ความเชื่อ และคุณค่าของชุมชนตามวิถีคามยุติธรรมของชุมชนในแต่ละวัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่จะก่อให้เกิดองค์ความรู้ในด้านดังกล่าวได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เพื่อเป็นข้อมูลกรณีตัวอย่างให้ชุมชนอื่นๆ ได้นำไปปรับใช้เป็นแนวทางในการสร้างคามสมานฉันท์ในชุมชน เพราะเมื่อความขัดแย้งเกิดขึ้น หากชุมชนยึดหลักแนวคิดสมานฉันท์ที่มีหลักการคิดเชิงบวก มุ่งแก้ปัญหาความขัดแย้งเพื่อให้เกิดการฟื้นฟูสัมพันธภาพระหว่างคู่กรณีหรือการยอมรับเข้าใจซึ่งกันและกันอย่างเอื้ออาทรและมีเมตตาแล้ว ย่อมเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการพัฒนากระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ อันจะนำไปสู่การอนุรักษ์วิถีชุมชนที่ดูแลและช่วยจัดการทรัพยากรและความขัดแย้งโดยชุมชนเอง นอกจากการใช้กลไกกฎหมายและหน่วยงานรัฐเพียงมิติเดียว

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการในการจัดการความขัดแย้งเพื่อสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ของชุมชนพหุวัฒนธรรม จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดกระบวนการเชิงสมานฉันท์ของ Ron Claassen (2002:42) ที่ได้เสนอทางเลือก 4 วิธีในการจัดการความขัดแย้ง (The Four Options Model) โดยเน้นทางเลือกในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคลสองฝ่ายหรือสองกลุ่ม ให้บุคคลที่สามมาช่วยทำหน้าที่เป็นคนกลาง การวิจัยนี้ดำเนินไปตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้กำหนดพื้นที่ในการวิจัย คือ ชุมชนพหุวัฒนธรรมจำนวน 11 หมู่บ้าน โดยศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในท้องถิ่นและวิเคราะห์ความขัดแย้งภายในชุมชน รวมทั้งกระบวนการในการจัดการความขัดแย้งเพื่อสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่ประยุกต์ใช้หลักจารีตของชุมชนในการบูรณาการเข้ากับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ภายใต้บริบทชุมชนท้องถิ่น

กระบวนการเชิงสมานฉันท์ (Restorative Process)

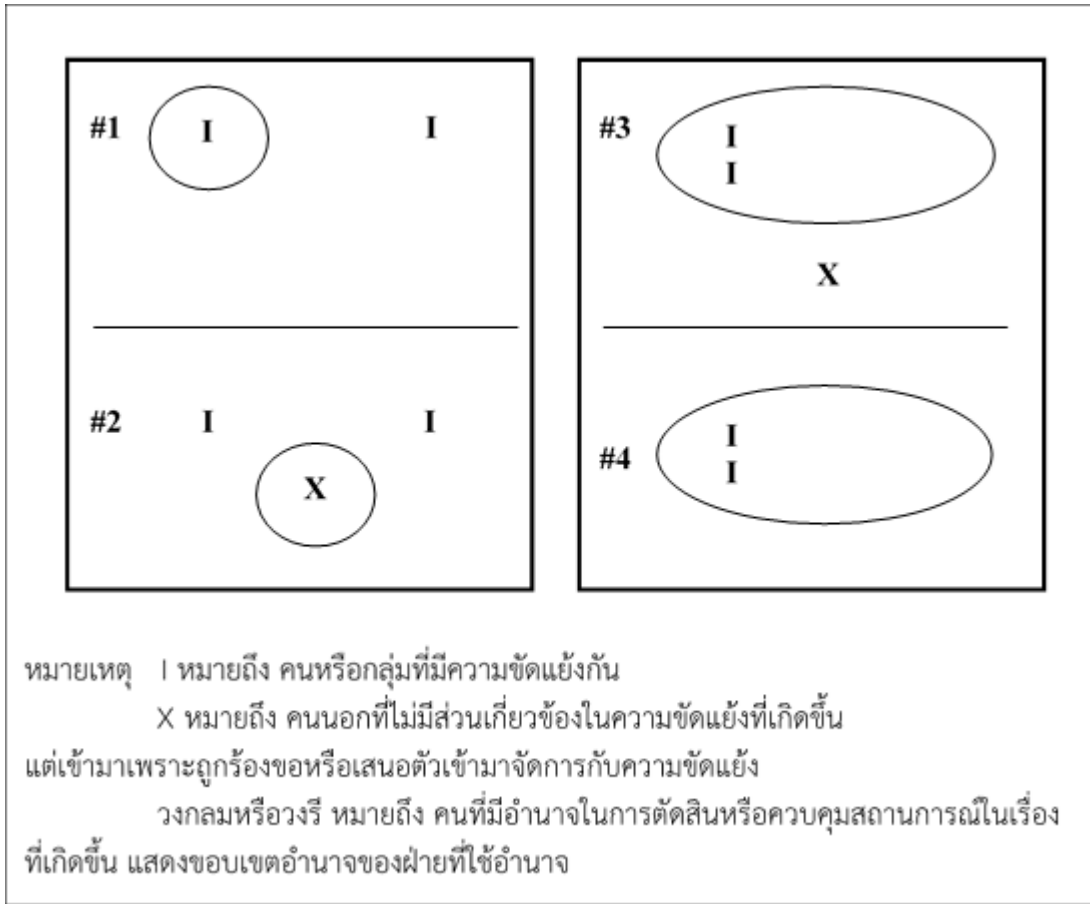
กรอบการวิเคราะห์ของ Ron Claassen (2002:42) ได้เสนอทางเลือก 4 วิธีในการจัดการความขัดแย้ง (The Four Options Model) ซึ่งรวมลักษณะของกระบวนการเชิงสมานฉันท์ไว้ด้วย สามารถอธิบายได้ดังนี้

ทางเลือกที่ 1 เป็นทางเลือกในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคลสองฝ่ายหรือสองกลุ่ม โดยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเพียงฝ่ายเดียวเป็นผู้มี “อำนาจ” และใช้ “อำนาจ” นั้น ตัวอย่างกรณีนี้ได้แก่ การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งบางกรณีระหว่างตำรวจกับอาชญากร โดยตำรวจแสดงอำนาจเพื่อหยุดยั้งพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของอาชญากร หรือตำรวจดับเพลิงใช้อำนาจกันคนให้ออกจากสถานที่เกิดเพลิงไหม้

ทางเลือกที่ 2 เป็นทางเลือกในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคลสองฝ่ายหรือสองกลุ่ม แล้วเชิญบุคคลที่สาม (X) ที่วางตัวเป็นกลางเป็นผู้มี “อำนาจ” และใช้ “อำนาจ” นั้นในการตัดสินชี้ขาดความถูกต้องของปัญหาความขัดแย้ง ตัวอย่างกรณีนี้ได้แก่ การตัดสินคดีของศาลยุติธรรม หรืออนุญาโตตุลาการ

ทางเลือกที่ 3 ทางเลือกในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคลสองฝ่ายหรือสองกลุ่ม โดยให้บุคคลที่สาม (X) มาช่วยทำหน้าที่เป็นคนกลางประสานให้ทั้งสองฝ่ายซึ่งขัดแย้งกันได้มีโอกาสพบปะกันเพื่อเจรจาแก้ไขปัญหาความขัดแย้งกันเอง โดยทั้งสองฝ่ายเป็นผู้มี “อำนาจ” และใช้ “อำนาจ” ในการไกล่เกลี่ยประนีประนอมข้อพิพาทระหว่างกัน ตัวอย่างกรณีนี้ได้แก่ การใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

ทางเลือกที่ 4 ทางเลือกในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคลสองฝ่ายหรือสองกลุ่ม โดยทั้งสองฝ่ายเป็นผู้มี “อำนาจ” และใช้ “อำนาจ” ในการไกล่เกลี่ยประนีประนอมข้อพิพาทระหว่างกันและกัน โดยไม่มีบุคคลที่สามเข้ามาเกี่ยวข้อง ตัวอย่างในกรณีนี้ได้แก่ การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งเล็กๆ น้อยๆ ระหว่างสามีภรรยาหรือเพื่อนฝูง

ภาพที่ 1 ทางเลือก 4 วิธีในการจัดการความขัดแย้งของ Ron Claassen
แหล่งที่มา: จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย (2548:115)

ในบรรดาทางเลือกทั้งหมด Claassen มองว่าทางเลือกที่ 3 และทางเลือกที่ 4 เป็นทางเลือกที่ใช้ในการจัดการความขัดแย้งในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ โดยเรียกทางเลือกที่ 3 นี้ว่า “กระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์” ซึ่งสามารถใช้แก้ไขปัญหาความขัดแย้งได้ในทุกที่และทุกขั้นตอนที่มีความขัดแย้งเกิดขึ้น ทั้งในครอบครัว สถานที่ทำงานและชุมชน

การวิเคราะห์ทางเลือกในการจัดการความขัดแย้งจึงมีความสำคัญ เนื่องจากวิธีการแก้ปัญหาแต่ละวิธีนั้นเหมาะกับสภาพการณ์ที่แตกต่างกัน และวิธีการแก้ปัญหาโดยตัวมันเองก็เป็นเพียงกลยุทธ์หนึ่งที่เป็นไปได้ที่จะทำให้คู่กรณีบรรลุเป้าประสงค์ กลยุทธ์ในการแก้ปัญหานั้น ๆ อาจจะรวมถึงการใช้มาตรการทางกฎหมาย อย่างไรก็ตาม การนำไปใช้ต้องพิจารณาเลือกให้เหมาะสมกับความต้องการของท้องถิ่น สถานการณ์และประเพณีปฏิบัติ

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยใช้วิธีศึกษาเชิงคุณภาพ โดยทำการศึกษาในพื้นที่ชุมชนพรุควนเคร็ง ตำบลเคร็ง จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งมีจำนวน 11 หมู่บ้าน เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีกระบวนการของการประยุกต์ใช้ระบบจารีตในชุมชนในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการเก็บรวบรวมจากเอกสารชั้นต้น การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม ตลอดจนการสัมภาษณ์เจาะลึกและการสนทนากลุ่ม การเลือกตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้เป็นการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposeful Sampling) โดยยึดจุดมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อให้ได้ตัวอย่างที่เหมาะสมกับแนวคิด และวัตถุประสงค์ของการศึกษา ซึ่งกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้รวมจำนวนทั้งสิ้น 46 คน โดยแบ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญสำหรับการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกได้แก่ ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน เจ้าหน้าที่รัฐในพื้นที่ กลุ่มชาวบ้านใน 11 หมู่บ้าน และผู้ร่วมสนทนากลุ่มโดยเลือกกลุ่มเป้าหมายที่เป็นสมาชิกชุมชนจากการแนะนำของผู้นำชุมชนหรือประชาชนชาวบ้านที่เคยทำหน้าที่เป็นคนกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชน

ผลของการวิจัย

จากการศึกษาการจัดการความขัดแย้งเพื่อสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ของชุมชนพรุควนเคร็ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้วิจัยได้เสนอผลการวิจัยโดยแบ่งเป็นสองส่วนหลัก ได้แก่ 1. วิถีวัฒนธรรมชุมชนในการป้องกันความขัดแย้งและการระงับข้อพิพาท และรูปแบบและกระบวนการในการจัดการความขัดแย้งเพื่อสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

วิถีวัฒนธรรมชุมชนในการป้องกันความขัดแย้งและการระงับข้อพิพาท

การป้องกันและการระงับข้อพิพาทที่นำมาซึ่งความสมานฉันท์ของชุมชนพรุควนเคร็งเป็นกระบวนการที่พัฒนามาจากภูมิปัญญาบรรพบุรุษในการแก้ปัญหาข้อขัดแย้งต่างๆ เพื่อให้เกิดความปรองดองกัน ด้วยการออกกฎระเบียบที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านและบริบทของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์ทรัพยากรจากป่าพรุ โดยใช้วิธีการชดเชยและการแบ่งปัน รวมทั้งระบบการลงโทษทางสังคม เพื่อควบคุมมิให้เกิดความขัดแย้งหรือควบคุมมิให้มีการใช้ทรัพยากรที่นำไปสู่ความขัดแย้งที่รุนแรง โดยชาวบ้านได้รวมตัวกันกำหนดกติกาชุมชนที่มีรากฐานมาจากจารีตดั้งเดิมบนฐานของวัฒนธรรมชุมชนเพื่อใช้ในการควบคุมและป้องกันปัญหา เช่น วัฒนธรรม “เกลอ” ที่มีการอ้างอิงระบบเครือญาติสามารถนำมาใช้ในการสร้างความสัมพันธ์ที่ส่งผลต่อการจัดระเบียบชุมชนและการระงับข้อพิพาท จึงเป็นการควบคุมโดยอาศัยจารีตประเพณี โดยชุมชนมีการวางมาตรฐานแห่งความประพฤติก่อนเพื่อให้ทุกคนได้ทราบโดยทั่วกันว่า “สิ่งใดที่ทำได้หรือทำไม่ได้” นอกเหนือจากวัฒนธรรมชุมชนที่ให้ความสำคัญกับสังคมเครือญาติแล้ว ที่ตั้งของชุมชนพรุควนเคร็งซึ่งอยู่ห่างไกลจากชุมชนอื่นเอื้อต่อการรวมตัวที่เหนียวแน่นในชุมชน มีความเคารพนับถือในตัวบุคคลสูงและเคร่งครัดในธรรมเนียมปฏิบัติ จึงเป็นกลไกสำคัญในการป้องกันและแก้ไขความขัดแย้งจากการใช้ทรัพยากรระหว่างคนในชุมชน

การระงับข้อพิพาทด้วยวัฒนธรรมท้องถิ่นมักทำโดยผู้มีอำนาจในชุมชน คือ ผู้ใหญ่บ้านและ คณะกรรมการหมู่บ้าน และ/หรือผู้ที่ชาวบ้านให้ความเกรงใจ โดยที่คนกลางไม่ได้ใช้อำนาจในการตัดสิน ความ แต่มีกระบวนการในการจัดการปัญหาในรูปของการชดเชยความเสียหาย การอนุโลมโดยการ แบ่งปันช่วยเหลือกันของคนในชุมชน และระบบการลงโทษทางสังคม การดำเนินการดังกล่าวต้องอาศัย ความรู้จากการสังสมประสบการณ์ การรู้จักกันเป็นอย่างดี การใส่ใจความรู้สึก และการคำนึงถึงความ ต้องการของแต่ละฝ่าย นอกจากนี้ กระบวนการในการระงับข้อพิพาทในชุมชนพหุวัฒนธรรมยังมีความง่าย ต่อการเข้าถึง กล่าวคือ เมื่อมีการกระทำผิดหรือมีข้อพิพาทเกิดขึ้น คู่กรณีสามารถร้องขอต่อคนกลางได้ โดยตรงและสามารถดำเนินการได้ทันที ไม่มีขั้นตอนที่ยุ่งยากซับซ้อน และง่ายต่อการเข้าใจ โดยใช้วิธีการ ล้อมวงพูดคุยกันด้วยภาษาที่เป็นกันเองและไม่เป็นทางการ ซึ่งกรณีเช่นนี้มักเกิดขึ้นได้ดีในชุมชนที่มีความสัมพันธ์ในแนวราบ มีความผูกพันและให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันเสมือนญาติพี่น้อง โดยมีจุดสำคัญ ของกระบวนการ คือ ความรับผิดชอบของชุมชนในการจัดการกับปัญหา จึงทำให้ผลของการจัดการเป็น การสมานทางด้านจิตใจด้วย ซึ่งเป็นวิธีการที่มุ่งให้เกิดผลลัพธ์ในทางสมานฉันท์ปรองดองกันอันเป็นที่พึง ปรารถนาของคนในชุมชน ความยุติธรรมภายในชุมชนพหุวัฒนธรรมจึงได้มาโดยใช้การสนทนาพูดคุยกัน และการทำข้อตกลงร่วมกัน

รูปแบบและกระบวนการในการจัดการความขัดแย้งเพื่อสร้างคามยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

จากการศึกษาพบว่าชุมชนได้ยึดถือรูปแบบที่นำมาใช้ในกระบวนการจัดการความขัดแย้ง สรุปลงได้ดังนี้

1) **มุ่งจัดการความขัดแย้งโดยให้บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา** โดยเฉพาะอย่างยิ่งคู่กรณีที่ขัดแย้งกัน รวมทั้งครอบครัวและชุมชนของคู่กรณีด้วย โดยการพยายามให้ เรื่องราวความขัดแย้งจบลงภายในชุมชนให้ได้

2) **พิจารณาข้อขัดแย้งหรือปัญหาที่เกิดขึ้นในบริบทของชุมชนตามความเป็นจริง** เน้นให้ ชุมชนตระหนักถึงความรับผิดชอบในการปรับพฤติกรรมของผู้กระทำผิด เพราะมองว่าความผิดนั้นเกิดขึ้น ในชุมชน ต้องจัดการให้ผู้กระทำผิดกลับเข้าสู่ชุมชนได้อีกครั้ง รวมทั้งให้ผลของการจัดการเป็นการสมาน ทางด้านจิตใจของผู้เสียหายด้วยในเวลาเดียวกัน

3) **มีความยืดหยุ่นในการจัดการกับปัญหา** เห็นได้จากการพยายามหาวิธีการไกล่เกลี่ยต่างๆ เพื่อให้ความขัดแย้งยุติลงโดยเร็ว ได้แก่ การใช้หลักวัฒนธรรมชุมชนในการเจรจาไกล่เกลี่ย โดยหยิบ ยกเรื่องความสัมพันธ์ของคู่กรณีมาอ้างความเป็นเครือญาติและการอยู่ร่วมกันในชุมชน การใช้คนใน ครอบครัวไปทำหน้าที่ไกล่เกลี่ย การไกล่เกลี่ยโดยเสนอทางเลือกให้แก่ผู้กระทำผิด การประเมินค่าเสียหาย ที่เป็นจริงและทั้งสองฝ่ายยอมรับได้ การเจรจาไกล่เกลี่ยโดยอ้างการไม่ยอมรับของสังคมหากไม่ปฏิบัติตาม ข้อเสนอ ซึ่งจากการศึกษาพบว่าชุมชนมีการใช้หลายวิธีข้างต้นรวมกันหรือใช้วิธีใดวิธีหนึ่งในแต่ละกรณี ความขัดแย้ง

4) **หากจำเป็นต้องลงโทษจะพิจารณาใช้ระบบการลงโทษทางสังคมแบบไม่เป็นทางการและ หาแนวทางป้องกันร่วมกัน** การลงโทษมักใช้ในกรณีผู้ที่กระทำความผิดซ้ำๆ โดยใช้มาตรการการควบคุม

ทางสังคมอย่างเข้มงวด เช่น การไม่ไปร่วมงานของครอบครัวผู้กระทำความผิด และการตัดออกจากการเป็นสมาชิกกลุ่ม โดยกำหนดช่วงเวลาที่สูงสุดหรือจนกว่าจะปรับเปลี่ยนพฤติกรรมได้ เป็นต้น นอกจากนี้ยังร่วมกันค้นหาแนวทางป้องกันความขัดแย้งนี้อย่างสร้างสรรค์กับคู่กรณีที่ขัดแย้งกัน ดังแสดงในภาพที่ 2

กรณีศึกษาเกี่ยวกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนพรุควนเคิ่ง ได้แก่ กรณีที่ 1 เพราะวัวเป็นเหตุเป็นความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านที่ปลูกปาล์มกับชาวบ้านที่เลี้ยงวัว กรณีที่ 2 บ้านพี่บ้านน้อง เป็นความขัดแย้งเกี่ยวกับการรุกรล้ำเขตที่ดิน ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

กรณีที่ 1 เพราะวัวเป็นเหตุ

กรณีความขัดแย้งระหว่างชาวสวนปาล์มกับชาวบ้านที่เลี้ยงวัว ชุมชนพรุควนเคิ่งนิยมเลี้ยงสัตว์มาตั้งแต่อดีต รูปแบบการเลี้ยงวัวส่วนใหญ่จะเป็นแบบปล่อยตามธรรมชาติให้วัวหากินเอง หากบริเวณนั้นเป็นสวนปาล์มที่ไม่มีรั้วกัน ผูกวัวจึงเดินเข้าไปเหยียบย่ำต้นปาล์มที่เพาะพันธุ์ไว้หรือเข้าไปกัดกินยอดปาล์มจนเสียหาย ด้วยเหตุนี้วัวจึงเป็นสาเหตุหนึ่งของความขัดแย้งในชุมชน

สำหรับกรณีศึกษานี้ นายเกลี้ยง (นามสมมติ) อายุ 38 ปี ได้ต้อนผูกวัวไปปล่อยให้หากินหญ้าเองใกล้ๆ บริเวณสวนปาล์มของนายไพรวลัย (นามสมมติ) อายุ 54 ปี โดยวัวได้เดินเข้าไปในสวนปาล์มและกินยอดปาล์มจนได้รับความเสียหายไปหลายต้น เมื่อนายไพรวลัยทราบเรื่อง จึงได้สืบทราบว่าเป็นผูกวัวของนายเกลี้ยงที่เข้ามาสร้างความเสียหายแก่สวนปาล์มของตน จึงได้ไปเจรจากับนายเกลี้ยงเพื่อตกลงกันในเรื่องชดใช้ค่าเสียหายแต่ตกลงกันไม่ได้เพราะนายเกลี้ยงอ้างว่าสวนปาล์มของนายไพรวลัยไม่มีรั้วกันเอง คู่กรณีทั้งสองฝ่ายจึงนำเรื่องดังกล่าวไปแจ้งให้ผู้ใหญ่บ้านทราบจนนำไปสู่กระบวนการจัดการความขัดแย้ง โดยมีผู้นำชุมชนและกรรมการหมู่บ้านจำนวน 2 คนที่คู่กรณีให้ความนับถือเป็นผู้ไกล่เกลี่ยเพื่อไม่ให้เรื่องเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม โดยพิจารณาองค์ประกอบอื่น ๆ ร่วมด้วยในการไกล่เกลี่ย ได้แก่ การพิจารณาฐานะของคู่กรณี หากผู้ที่ปล่อยวัวมีฐานะยากจนและทรัพย์สินของคู่กรณีไม่เสียหายมากนัก ก็ให้ประนีประนอมค่าชดเชยความเสียหายที่นำไปสู่การเยียวยาความเดือดร้อนที่พอสมควรกับความเสียหายที่ทั้งสองฝ่ายยอมรับได้ ผลของการเจรจาปรากฏว่าทั้งสองฝ่ายสามารถยอมความต่อกันได้ โดยนายเกลี้ยง (นามสมมติ) ยอมรับผิดและขอภัยต่อนายไพรวลัย (นามสมมติ) ซึ่งมีการตกลงชดใช้ค่าเสียหายตามมูลค่าของต้นปาล์มที่เสียหาย ฝ่ายเสียหายจึงยอมให้อภัยและทำสัญญาประนีประนอมไว้เป็นหลักฐาน หลังจากนั้นทั้งสองฝ่ายสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ

กรณีที่ 2 บ้านพี่บ้านน้อง

กรณีความขัดแย้งเรื่องที่ดิน ซึ่งเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้หลายกรณีในชุมชนพรุควนเคิ่ง เช่น การสร้างบ้านหรือสิ่งปลูกสร้างรุกล้ำเขตที่ดินของผู้อื่น การขุดรอกร่องน้ำเข้าไปในที่ดินของผู้อื่นจนทำลายทรัพย์สินหรือต้นยางพาราให้เกิดความเสียหาย ความไม่ชัดเจนของเขตแดน การปล่อยน้ำเสียซึมผ่านไปยังที่ดินบริเวณติดกันส่งผลให้ต้นยางพาราตาย เป็นต้น

กรณีศึกษานี้เป็นความขัดแย้งที่เกิดจากการสร้างโรงเก็บยางพารารุกล้ำเขตที่ดินอีกฝ่าย โดยคู่กรณีเป็นพี่น้องกัน ได้แก่ นางสาวลี (นามสมมติ) อายุ 59 ปี ซึ่งเป็นพี่สาวของนายเด่นชัย (นามสมมติ) อายุ 55 ปี ทั้งสองคนมีที่ดินติดกันซึ่งเป็นมรดกที่พ่อแม่แบ่งให้ มีแนวเขตคือต้นกลางสาตเป็นสัญลักษณ์

แบ่งเขต โดยกำหนดว่าที่ดินทางด้านทิศตะวันตกให้ลูกคนที่ 1 ที่ดินทางด้านทิศตะวันออกให้ลูกคนที่ 2 โดยต่างก็มีหนังสือราชการเป็นโฉนดที่ดินที่แสดงถึงกรรมสิทธิ์ของแต่ละคน ความน่าสนใจของกรณีความขัดแย้งนี้อยู่ที่การใช้วัฒนธรรมชุมชนในการเจรจาไกล่เกลี่ยที่มองการพึ่งพาอาศัยกัน เห็นอกเห็นใจกันบนฐานของความเป็นเครือญาติ และการอยู่ร่วมกันในชุมชนต่อไป กล่าวคือ เมื่อเข้าสู่กระบวนการจัดการความขัดแย้งของชุมชนด้วยความสมัครใจของคู่กรณี ผู้นำที่เป็นผู้ใหญ่บ้านไม่สามารถไกล่เกลี่ยให้ยุติความขัดแย้งในเบื้องต้นได้ จึงต้องมีผู้อาวุโสซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของคู่กรณีจำนวน 2 คน เป็นผู้ไกล่เกลี่ย โดยเสนอว่าให้รังวัดที่ดินใหม่และให้ต้นกลางสาตไม่ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของใคร ถ้าจะโค่นออกก็ต้องขอความเห็นชอบจากทั้งสองฝ่าย ในเบื้องต้นทั้งสองฝ่ายไม่ยินยอม ผู้ไกล่เกลี่ยจึงให้คู่กรณีไปคิดทบทวนเป็นเวลาหนึ่งอาทิตย์เพื่อให้ไปตกลงกันเอง โดยอ้างว่าหากเป็นที่เป็นที่ไม่น้องยังไม่ยอมกัน คนในชุมชนก็จะไม่เคารพนับถือ ในที่สุดทั้งสองฝ่ายได้ตกลงร่วมกันว่าจะยึดแนวแบ่งเขตคือต้นกลางสาต ไม่ให้ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของใคร เมื่อออกผลสามารถเก็บกินร่วมกันได้ ทำให้กรณีความขัดแย้งครั้งนี้ยุติลงได้ ต่างฝ่ายต่างให้อภัยกัน และสัญญาตกลงกันต่อหน้าคนในชุมชนว่าจะไม่ให้เกิดกรณีพิพาทในเรื่องนี้อีก

จากภาพที่ 2 จะเห็นได้ว่ากระบวนการจัดการความขัดแย้งของชุมชนพหุวัฒนธรรมเป็นกระบวนการที่เน้นบทบาทของคู่กรณีทั้งสองฝ่ายและชุมชนเป็นตัวหลักในการร่วมกันจัดการกับปัญหาข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยพิจารณาว่าร่วมกันว่าจะดำเนินการอย่างไรกับปัญหาที่เกิดขึ้นจากข้อขัดแย้ง ผลกระทบที่จะตามมาและการดำเนินการต่อไปในอนาคต ซึ่งถือเป็นการสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกมากกว่าการมุ่งชี้ขาดว่าฝ่ายใดถูก ฝ่ายใดผิด ทั้งนี้เพื่อมิให้เกิดการขยายความขัดแย้งออกไป โดยมีผู้ไกล่เกลี่ยเข้ามาช่วยให้ทั้งสองฝ่ายหาทางแก้ปัญหาหารือกันผ่านกระบวนการที่ให้ฝ่ายผู้เสียหายและฝ่ายผู้กระทำผิดได้พูดคุยกันและทำข้อตกลงร่วมกัน การเอื้ออำนวยช่วยเหลือคู่กรณีในการแสวงหาผลลัพธ์ที่สนองความต้องการของแต่ละฝ่ายได้อย่างเหมาะสม ซึ่งเป็นข้อตกลงที่อยู่ในวิสัยที่ผู้กระทำผิดสามารถทำได้จริง โดยทั้งสองฝ่ายเป็นผู้มี “อำนาจ” และใช้ “อำนาจ” ในการไกล่เกลี่ยประนีประนอมข้อพิพาทระหว่างกัน สิ่งที่ตามมาคือการให้อภัยกัน ผลสุดท้ายที่ได้คือความไว้นื้อเชื่อใจกันในชุมชน จึงเป็นความยุติธรรมที่ได้มาจากความเห็นพ้องต้องกันและความพอใจร่วมกัน

รูปแบบการไกล่เกลี่ยความขัดแย้งของชุมชนเป็นกระบวนการที่มีความยืดหยุ่นสูงมาก ขึ้นอยู่กับตัวบุคคลเป็นสำคัญโดยเฉพาะผู้นำชุมชน ผู้นำชุมชนจึงมีส่วนสำคัญอย่างมากต่อการสร้างความสมานฉันท์ที่เกิดขึ้นในชุมชนพหุวัฒนธรรม โดยเฉพาะบทบาทของผู้ใหญ่บ้าน หากผู้นำเพียงคนเดียวไม่สามารถดำเนินการไกล่เกลี่ยได้สำเร็จก็จะมีบทบาทช่วยเหลือที่เป็นที่ยอมรับของคู่กรณี โดยใช้รูปแบบการไกล่เกลี่ยเป็นทีม ซึ่งผู้นำจะยังคงมีบทบาทในการติดต่อประสานงาน การอำนวยความสะดวก การเป็นแหล่งข้อมูลให้กับผู้ไกล่เกลี่ยอีกทีหนึ่ง จึงทำให้เห็นการเข้าไปคลุกวงในกับปัญหาและการถอยออกมาอยู่นอกวงของผู้นำชุมชนในการจัดการความขัดแย้งได้เสมอ ดังนั้นรูปแบบในการจัดการความขัดแย้งจึงมีทั้งการไกล่เกลี่ยแบบปัจเจกและเป็นทีม ไม่ว่าจะเป็น “ผู้อาวุโส” “ผู้ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือ” “ผู้ที่ได้รับการยอมรับ” ที่ได้รับความไว้นื้อเชื่อใจ โดยที่บุคคลเหล่านั้นต่างก็พยายามรักษาความไว้นื้อเชื่อใจ ด้วยการทำงานร่วมกับคนอื่นในชุมชนในรูปแบบของคณะกรรมการ เครือข่ายหรือกลุ่มต่างๆ ที่จัดตั้งในชุมชน

สรุปและอภิปรายผล

การจัดการความขัดแย้งเพื่อสร้างcommunityเชิงสมานฉันท์ของชุมชนพหุวัฒนธรรมได้ใช้หลักจารีตของชุมชนในการบูรณาการเข้ากับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ภายใต้บริบทชุมชนท้องถิ่น ซึ่งมีจุดเด่นสำคัญประการหนึ่ง คือ การดึงชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการความขัดแย้ง อันจะทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ถึงสาเหตุที่มาที่ไปของปัญหาและนำไปสู่แนวทางในการจัดการป้องกันปัญหาไม่ให้เกิดเหตุซ้ำขึ้นมาได้ ส่งผลให้ชุมชนมีภูมิปัญญาและเป็นการลดปัญหาการกระทำผิดได้อีกทางหนึ่ง ประกอบกับการที่ชาวบ้านมีความคุ้นเคย รู้จักมักคุ้นกันหรือพึ่งพาอาศัยกันในวิถีการดำรงชีพมาอย่างยาวนาน เมื่อเกิดข้อขัดแย้งกันขึ้นจึงต้องหาทางปรองดองกัน อะลุ่มอล่วยกันให้ได้โดยเร็วที่สุด มิฉะนั้นจะส่งผลกระทบต่อทางลบได้

จากการศึกษาปัญหาความขัดแย้งในชุมชนพหุวัฒนธรรมพบว่าโดยส่วนใหญ่เป็นปัญหาความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร โดยเฉพาะความขัดแย้งที่มีขอบเขตระหว่างคนในชุมชนหรือระหว่างชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงกัน เช่น ความขัดแย้งในเรื่องที่ดิน ความขัดแย้งในการประมง การตัดกระจัด การใช้ประโยชน์จากป่าไม้ เป็นต้น ซึ่งชุมชนมีการป้องกันความขัดแย้งและการระงับข้อพิพาทโดยอาศัยจารีตชุมชนและการควบคุมทางสังคมซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่พัฒนามาจากบรรพบุรุษเชื่อมโยงกับการสร้างกฎกติการ่วมกันของสมาชิกในชุมชนเอง ซึ่งเกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ในการจัดการความขัดแย้งของชุมชน นอกเหนือจากวัฒนธรรมชุมชนที่ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์เชิงเครือญาติแล้ว ที่ตั้งของชุมชนพหุวัฒนธรรมที่อยู่ห่างไกลจากชุมชนอื่น ทำให้มีการรวมตัวที่เหนียวแน่นในชุมชน มีความเคารพนับถือในตัวบุคคลสูงและเคร่งครัดในธรรมเนียมปฏิบัติ จึงเป็นกลไกสำคัญในการป้องกันและแก้ไขความขัดแย้งจากการใช้ทรัพยากรร่วมกันระหว่างคนในชุมชน เช่น มีจารีตชุมชนว่าไม่วางเครื่องมือจับปลาทับพื้นที่ที่มีคนวางไว้ก่อน มีกติการ่วมกันว่าให้ใช้วิธีถอนกระจัดเท่านั้น การใช้สัญลักษณ์ “ปักก่า” แสดงสิทธิความเป็นเจ้าของกระจัดในพื้นที่สาธารณะ การจำกัดสิทธิการใช้ประโยชน์จากกระจัดในพื้นที่ของบุคคลภายนอกชุมชน เป็นต้น

หากเกิดความขัดแย้งหรือการกระทำผิดเล็กน้อย สามารถใช้วิธีชาวบ้านและจารีตของชุมชนมาจัดการควบคุมหรือแก้ไข ลงโทษให้เกิดการยุติปัญหาต่าง ๆ ได้ก่อน โดยไม่ต้องใช้การลงโทษทางกฎหมาย เช่น การว่ากล่าวตักเตือน การปรับ เป็นต้น หรือใช้การควบคุมทางสังคมแบบไม่เป็นทางการ เช่น การไม่ไปร่วมงานของครอบครัวผู้กระทำความผิด การไม่ได้รับสวัสดิการของชุมชน เป็นต้น การใช้วิธีการดังกล่าวของชุมชนพหุวัฒนธรรมในการควบคุมความขัดแย้งสอดคล้องกับแนวคิดของ Braithwaite (1998) ที่อธิบายการใช้วิธีควบคุมสังคมแบบไม่เป็นทางการ 2 วิธี คือ วิธีแรก ใช้ความกลัว การไม่ยอมรับของสังคม วิธีที่สอง ใช้ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีหรือความละอาย โดยหลักการเชื่อว่าการลงโทษโดยบิดามารดาญาติพี่น้อง เพื่อนฝูงหรือคนอื่น ๆ ในชุมชน ที่มีความสำคัญต่อผู้กระทำความผิด ล้วนแล้วแต่มีผลกระทบต่อจิตใจของผู้กระทำความผิดมากกว่าการลงโทษอย่างเป็นทางการ จึงถือว่าเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการแสดงความรับผิดชอบและการยกย่องนับถือที่บูรณาการผู้กระทำความผิดไว้กับชุมชน โดยไม่ผลักไสผู้กระทำความผิดให้กลายเป็นคนนอกชุมชน จากข้อค้นพบดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าชุมชนให้ความสำคัญกับความสำนึกผิดและยอมที่จะปรับปรุงแก้ไขมากกว่าการลงโทษที่ใช้ระบบของกฎหมายบ้านเมืองเป็นตัวตัดสินความขัดแย้ง ซึ่งไม่ได้มีส่วนในการแก้ไขทางด้านจิตใจของคู่กรณีความขัดแย้งทั้งสองฝ่าย แต่จะเป็นการส่งเสริมให้เกิดความขัดแย้งกันมากขึ้นไปอีก

การสร้างวัฒนธรรมในชุมชนพหุวัฒนธรรมเริ่มต้นด้วยการสนทนาพูดคุยกันแล้วพัฒนาไปสู่การทำข้อตกลงร่วมกัน กล่าวคือ คนในชุมชนนิยมประนีประนอมข้อขัดแย้ง เมื่อมีกรณีพิพาทหากคู่ขัดแย้งตกลงกันเองไม่ได้ ก็จะทำให้บุคคลที่เป็นผู้ที่เคารพเชื่อถือเป็นหมู่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ใหญ่บ้านเข้ามาไกล่เกลี่ยประนีประนอม การไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งเป็นกระบวนการประนีประนอมข้อขัดแย้งที่มีบุคคลที่สามเข้ามาช่วยเหลือให้คู่ขัดแย้งเจรจาต่อรองกันได้สำเร็จ กระบวนการประนีประนอมจะช่วยให้คู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายสามารถบรรลุข้อตกลงร่วมกันจากกรณีที่มีการพิพาทกันนั้นได้ โดยที่ผู้ไกล่เกลี่ยจะคอยเป็นผู้กระตุ้นแนะนำ โน้มน้าว เสนอแนะหรือชี้แนะหนทางที่เป็นไปได้ในการแก้ไขข้อขัดแย้งให้แก่คู่ขัดแย้ง

อย่างไรก็ตาม การจะตกลงหรือไม่เป็นการตัดสินใจของคู่ขัดแย้ง ผู้ไกล่เกลี่ยไม่มีอำนาจตัดสินใจขัดแย้ง เหมือนดังอนุญาโตตุลาการหรือผู้พิพากษา เมื่อพิจารณาการจัดการกับความขัดแย้งของชุมชนในลักษณะนี้พบว่าสอดคล้องกับกระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์จากรูปแบบทางเลือก 4 วิธีในการจัดการความขัดแย้ง (The Four Options Model) ของ Claassen (2002) ในทางเลือกที่ 3 กล่าวคือ เมื่อสองฝ่ายมีความขัดแย้งกัน ก็ให้คนนอกที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งนั้นเข้ามาช่วยให้ทั้งสองฝ่ายหาทางแก้ปัญหา ร่วมกัน โดยผู้ไกล่เกลี่ยเป็นเพียงผู้เสนอทางเลือกแก่คู่กรณี ซึ่งต้องคำนึงถึงความต้องการของแต่ละฝ่าย และมองว่าทุกคนมีโอกาสทำผิดพลาดได้ การดำเนินการตามกระบวนการวิธีนี้จะส่งผลให้ความขัดแย้งยุติและความสัมพันธ์ของคู่กรณียังดีต่อกันได้

อย่างไรก็ตาม มีบางกรณีที่ผู้ไกล่เกลี่ยมีความเป็นผู้นำสูง มักตามช่วยเหลือลูกบ้านถึงโรงพักหรือขอใช้วิธีการไกล่เกลี่ยในชั้นศาล เพื่อพยายามไม่ให้เข้าสู่กระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก แม้ว่าการไกล่เกลี่ยของผู้นำในบางครั้งอาจดูเหมือนเป็นการใช้อำนาจในการตัดสินใจ เพราะหากปล่อยให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายตัดสินใจกันเอง เรื่องราวความขัดแย้งก็ไม่สามารถยุติลงได้ แต่ส่วนใหญ่ลูกบ้านก็เข้าใจความตั้งใจของผู้ไกล่เกลี่ยที่อยากให้ลูกบ้านจบเรื่องและกลับมาดีต่อกัน ซึ่งจะพบได้ในกรณีที่สมาชิกในหมู่บ้านมีความเคารพเชื่อฟังผู้นำสูง ทั้งผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ หากมองโดยภาพรวมแล้ว ความพยายามไม่ให้เข้าสู่กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักโดยการใช้แนวทางนี้ย่อมสามารถยุติความขัดแย้งได้ โดยที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบในด้านลบต่อคู่กรณีมากเท่ากับการนำข้อพิพาทเข้าสู่กระบวนการพิจารณาของศาลยุติธรรม ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า “ไม่มีใครได้เปรียบหรือเสียเปรียบแต่เพียงฝ่ายเดียว หากแต่ทั้งคู่ได้รับความเสียหายด้วยกันทั้งสิ้น” กล่าวคือ ในด้านเศรษฐกิจนั้น ทั้งสองฝ่ายต้องมีรายจ่ายเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายเพื่อต่อสู้คดีความในชั้นศาล แต่ละฝ่ายจะต้องสูญเสียรายได้จากการประกอบอาชีพและต้องมีรายจ่ายที่เพิ่มขึ้นจากการจ้างทนายหรือเดินทางไปศาล ในด้านสังคม ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบต่อสัมพันธภาพอันดีและความสมานฉันท์ระหว่างคนในชุมชนด้วยตนเอง ผลที่ตามมานอกจากจะเสียเวลาและค่าใช้จ่ายแล้วยังทำให้คู่กรณีไม่สามารถรักษาสัมพันธภาพระหว่างกันได้จนเกิดความไม่ไว้วางใจกันและอาจขยายผลไปสู่ความขัดแย้งในเรื่องอื่น ๆ ได้อีกด้วย

ดังนั้น กระบวนการไกล่เกลี่ยความขัดแย้งโดยคนในชุมชนจึงเป็นกระบวนการที่ยังใช้ได้ดีอยู่ในสังคมไทย การใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์สามารถนำไปสู่การแก้ปัญหาความขัดแย้งในชุมชนหรืออย่างน้อยก็บรรเทาปัญหาพื้นฐานของกระบวนการยุติธรรมของรัฐได้หลายเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นการลดปริมาณคดีที่จะเข้าสู่ระบบยุติธรรมที่เป็นทางการ อันเป็นการลดปัญหาการกระทำผิดได้อีกทางหนึ่ง โดยเพิ่มบทบาทของชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนเองโดยใช้ความรู้ภายใน ความรู้จากประสบการณ์ เน้นแนวทางที่มองปัญหารอบด้านและให้ความสำคัญกับผู้เสียหายผู้กระทำผิดและชุมชนเป็นหลัก

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพื่อการนำไปใช้ประโยชน์

1) ควรส่งเสริมให้ชุมชนมีความเชื่อมั่นในความสามารถในการจัดการความขัดแย้ง ให้สามารถเผชิญกับเหตุการณ์ความขัดแย้งภายในชุมชนได้ โดยใช้บทเรียนจากการแก้ไขปัญหาในอดีตของชุมชน รวมทั้งพยายามสร้างความสัมพันธ์และทำความเข้าใจกับชาวบ้านทุกกลุ่มอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง เพื่อสร้างการเรียนรู้แก่ชุมชนและผู้เกี่ยวข้อง เช่น องค์กรความรู้ด้านการจัดการปัญหาความขัดแย้ง ข้อมูลทางด้านต้นทุนทางสังคมและการคิดต่อยอดในการจัดกระบวนการจัดการและป้องกันปัญหาในชุมชน เป็นต้น

2) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรมีบทบาทในการเสริมสร้างหรือเป็นศูนย์ประสานงานของชุมชนในการจัดการความขัดแย้ง โดยกลไกการบริหารจัดการต้องมีที่มาจากผู้นำชุมชนฝ่ายปกครองท้องถิ่น ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับสมาชิกในชุมชน ตลอดจนแกนนำองค์กรหรือกลุ่มต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดูแลแก้ไขปัญหาในชุมชน เช่น ผู้นำกลุ่มอาชีพ ผู้อาวุโสอดีตผู้นำ เป็นต้น ซึ่งต้องเป็นผู้มีใจทำงานเพื่อสังคมส่วนรวม พร้อมเรียนรู้ มีความรู้และทุ่มเทการทำงานช่วยเหลือชุมชนอย่างแท้จริง โดยโครงสร้างกรรมการศูนย์ฯ ควรมีความยืดหยุ่น สามารถปรับเปลี่ยนตำแหน่งหรือเพิ่มเติมได้ตามสถานการณ์เพื่อใช้ในการไกล่เกลี่ยกรณีที่มีความขัดแย้งมีซับซ้อนในบางพื้นที่ที่เกือบทุกขั้นตอนของการจัดการความขัดแย้งจะมีการทำงานเป็นทีม เช่น ในบางกรณีการไกล่เกลี่ยเป็นทีมช่วยเพิ่มน้ำหนักการไกล่เกลี่ยให้คู่กรณีเกิดการยอมรับได้มากกว่าการไกล่เกลี่ยคนเดียว และหากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเกินกำลังที่ชุมชนจะจัดการได้ จะได้มีการประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาร่วมไกล่เกลี่ย นอกจากนี้ควรส่งเสริมและสนับสนุนบทบาทของสมาชิกในชุมชนในลักษณะอาสาสมัครในการจัดการความขัดแย้งโดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน สร้างการเรียนรู้แก่ผู้เกี่ยวข้องในชุมชนได้ร่วมเรียนรู้ รับรู้จากการเข้าร่วมกระบวนการ เช่น ชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน (ชรบ.) ตำรวจบ้าน อดีตผู้นำ ผู้อาวุโส เป็นต้น และควรสร้างช่องทางในการสื่อสารและเข้าถึงข้อมูลได้โดยง่ายในการรับมือกับสถานการณ์ความขัดแย้งเพื่อความฉับไว เช่น เครือข่ายสังคมออนไลน์ประเภทเฟซบุ๊ก ไลน์ เป็นต้น รวมทั้งจัดโครงการอบรมเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับกระบวนการไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง ความรู้ด้านกฎหมายทั้งในเชิงขั้นตอนกระบวนการทางกฎหมาย เนื้อหาสาระของกฎหมายที่นำมาใช้ในการไกล่เกลี่ยให้กับตัวแทนชุมชนที่มีบทบาทในการไกล่เกลี่ยความขัดแย้งของชุมชน

3) ภาครัฐควรเสริมสร้างและสนับสนุนให้เกิดความเชื่อมั่นในการจัดการความขัดแย้งของชุมชน โดยสร้างแผนงานการทำงานที่สนับสนุนความสามารถของชุมชนในการแก้ปัญหา สถานการณ์การจัดการความขัดแย้งของชุมชน รวมทั้งสร้างเสริมให้ชุมชนมีการพัฒนากระบวนการจัดการความขัดแย้งให้เหมาะสมกับบริบทของตัวเองให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น อย่างไรก็ตามเจ้าหน้าที่รัฐที่ทำงานกับชุมชนควรปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์และวิธีการทำงานให้เข้ากับชุมชน โดยยอมรับกระบวนการจัดการความขัดแย้งในแต่ละกรณีที่ไม่มีการกำหนดรูปแบบที่แน่นอน รวมทั้งต้องมีความรู้เกี่ยวกับบริบทพื้นที่ เช่น การใช้หลักวัฒนธรรมชุมชนหรือการใช้หลักศาสนาในการเจรจาไกล่เกลี่ยปัญหา เป็นต้น

ทั้งนี้พึงตระหนักว่าการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ เราไม่สามารถกำหนดรูปแบบตายตัวและ
ชักจูงให้ทุกชุมชนใช้รูปแบบที่เหมือนกันได้ เพราะแต่ละชุมชนก็มีลักษณะเฉพาะของตนเองในรูปแบบการ
จัดการความขัดแย้งแตกต่างกันไป

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1) เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้เน้นการศึกษาวิถีวัฒนธรรมชุมชนในการป้องกันความขัดแย้งและ
การระงับข้อพิพาทของชุมชน และรูปแบบและกระบวนการในการจัดการความขัดแย้งเพื่อสร้างคาม
ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชุมชนเป็นหลัก ยังมีประเด็นที่น่าสนใจในการศึกษา คือ กรณีที่ความขัดแย้งเข้าสู่
กระบวนการยุติธรรมหลัก กลไกการจัดการความขัดแย้งโดยชุมชนยังคงมีบทบาทช่วยเสริมกระบวนการ
ยุติธรรมกระแสหลักได้อย่างไรบ้าง โดยควรมีการศึกษาอย่างละเอียดเกี่ยวกับบทบาทของชุมชนก่อนส่ง
เข้าสู่กระบวนการยุติธรรมและบทบาทของชุมชนในกระบวนการยุติธรรม

2) ควรมีการศึกษารูปแบบการส่งเสริมบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการป้องกัน
และคลี่คลายความขัดแย้งในระดับพื้นที่อย่างเหมาะสม เพื่อหาแนวทางที่จะทำให้หน่วยงานในพื้นที่
สามารถทำงานร่วมกันเป็นภาคีเครือข่ายกับชุมชนในลักษณะเชิงรุกเพื่อป้องกันความขัดแย้งในระดับพื้นที่
ตั้งแต่เริ่มต้นหากกรณีความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเกินกำลังที่ชุมชนจะจัดการได้

เอกสารอ้างอิง

- Braithwaite, J. (1998). Restorative Justice. In M. Tonry (ed.). *The Handbook of Crime and Punishment*.
Oxford: Oxford University Press.
- Claassen, R. (2002). *A Peacemaking Model: A Biblical Perspective*. Retrieved May 10,2017, from
<http://www.fresno.edu/pacs/Apeacemaking Model.pdf>>2002
- Khunweechuay, N. (2012). *The Dynamic of Resource Use at Kuan Kreng Peat Lands*. (Research
report). Bangkok: Office of the Higher Education Commission.
- Kreng Subdistrict Administration Organization. (2015). *Basic data*. Retrieved from
<http://www.kreang.go.th/>
- Tothongdee, B. (2012). *Restorative Justice: A Study Diversion of Domestic Violence Cases*.
(Master's thesis). Dhurakij Pundit University, Bangkok.
- Uaamnoey, J. (2005). *Restorative Justice: A Return of Power to Crime Victims and Communities*.
(Reseach report). Bangkok: The Thailand Research Fund.